

8 Πανελλήνιο ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Εκπαίδευση & Πολιτισμός
στον 21ο αιώνα

13-14 Μαΐου
2023

Διερεύνηση της ένταξης της θεματικής ενότητας «Ιστορία και Πολιτισμός» στα προγράμματα σπουδών προσχολικής εκπαίδευσης: Μια συγκριτική μελέτη

Κουλουρίδη Μαρία, koulouridimaria@gmail.com

Σιάτρας Αναστάσιος, asiatras@uth.gr

Προγράμματα Σπουδών & Εκπαιδευτική πολιτική

- Αντανακλούν κυρίαρχες εκπαιδευτικές πολιτικές (Grollios, 2016).
- Διαμορφώνουν το περιεχόμενο και τις εκπαιδευτικές εφαρμογές (Apple, 1993).
- Συγκροτούν «ταυτότητες » μάθησης για τα μικρά παιδιά (Pechtelidis & Stamou, 2017)
- Εντατικοποιούν τη γνώση και αποτιμούν τη μαθητική επίδοση, εγείροντας πολλές παιδαγωγικές ανησυχίες αναφορικά με την πρόιμη επαφή των μικρών παιδιών (Βλαχάκη, 2022, Καγιαδάκη, 2018).

Ένταξη θεματικής ενότητας «Ιστορία & Πολιτισμός» στα Προγράμματα Σπουδών προσχολικής εκπαίδευσης

- Κατάτμηση γνωστικών αντικειμένων στα Π.Σ. προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά πρόσφατα, προωθώντας την αλληλεπίδραση μεταξύ αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου» και «λόγου» καθημερινών πρακτικών εμπειριών (Μόκιας, Σιάτρας & Μιχαλοπούλου, 2023).
- Εισχώρηση τεχνοκρατικής ιστορικής εκπαίδευσης στην εκπαίδευση παιδιών προσχολικής ηλικίας, εμποδίζοντας την ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας (Καραμανώλη, 2019, Μακαρατζής, 2017, Seixas & Morton, 2013).
- Προσπάθεια διαμόρφωσης καθορισμένης ιστορικο-πολιτισμικής ταυτότητας για τα μικρά παιδιά μέσα από την προώθηση αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου» (Φαρδή, 2022, Ρεπούση, 2004, Αβδελά, 1997).

Αφηρημένος και καθημερινός «λόγος» στην ιστορική εκπαίδευση

- **Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»**

Αποξένωση μικρών παιδιών από την αλληλεπίδρασή τους με το θεματικό πεδίο «Ιστορία και Πολιτισμός», αποσυνδέοντας ιστορικές και πολιτισμικές αφηγήσεις από την καθημερινή ζωή και τα βιώματά τους (Τοπαλόγλου, 2022, Καραμανώλη, 2019, Μακαρατζής, 2017, Ρεπούση 2004).

- **«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών**

Βιωματική προσέγγιση, ενσωμάτωση αξιών, πεποιοθήσεων και εμπειριών των μικρών παιδιών για την ανάπτυξη πολιτισμικά εμπλουτισμένης ιστορικής εκπαίδευσης που ενισχύει τη συνοχή της κοινότητας των παιδιών (Κουσερή, 2021, Skjaeveland, 2017, Wilschut, 2010, Φαρδή, 2013).

Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»

- Συμβάλλει στην αποξένωση των μικρών παιδιών από την αλληλεπίδρασή τους με ιστορικά και πολιτισμικά ζητήματα της ιστορικής επιστήμης.
- Αποσυνδέει τις ιστορικές και πολιτισμικές αφηγήσεις από την καθημερινή ζωή και τα βιώματα των μικρών παιδιών.
- Εστιάζει στην προώθηση εξειδικευμένης ορολογίας και γεγονοτολογικού περιεχομένου.
- Διαμορφώνει «σχολειοποιημένες» πρακτικές στην προσχολική εκπαίδευση.
- Μετατρέπει τη διδασκαλία της ιστορίας σε ένα περιχαρακωμένο γνωστικό αντικείμενο που δεν αλληλεπιδρά με άλλα γνωστικά αντικείμενα.

«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών

- Θέτει στο επίκεντρο τα ενδιαφέροντα των παιδιών, την προϋπάρχουσα γνώση, τα βιώματα και τις ιδιαίτερες κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες.
- Ενισχύει τη φαντασία, δημιουργικότητα και την έκφραση συναισθημάτων.
- Στοχεύει στην ανάδειξη ιστορικών αιτιών, συνεπειών, αλλαγών.
- Καλλιεργεί την κριτική νοοτροπία για την ανάπτυξη βασικών γνώσεων και ικανοτήτων.
- Εστιάζει στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης.

Ερευνητικά ερωτήματα

Κριτική διερεύνηση προγραμμάτων σπουδών με έμφαση στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου» και «λόγου» καθημερινών πρακτικών εμπειριών.

1. Ποιοι «λόγοι» προωθούνται στους μαθησιακούς στόχους του θεματικού πεδίου «Ιστορία και Πολιτισμός» στο Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου (ΠΣΝ) (Ι.Ε.Π., 2014) και στο Πρόγραμμα Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης (ΠΣΠΕ) (Ι.Ε.Π., 2021);

1. Ποιες βασικές γνώσεις και ικανότητες ενσωματώνονται στο περιεχόμενο με το οποίο καλούνται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να αλληλεπιδράσουν;

Μεθοδολογικό πλαίσιο

1. Κριτική ανάλυση θεματικού πεδίου «Ιστορία και Πολιτισμός» του Προγράμματος Σπουδών Νηπιαγωγείου (Π.Σ.Ν.) (Ι.Ε.Π., 2014) και του Προγράμματος Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Σ.Π.Ε.) (Ι.Ε.Π., 2021).
2. Ανάλυση περιεχομένου στους Μ.Σ. για τους «λόγους» και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης που προκύπτουν στα δύο προγράμματα σπουδών.
3. Μεθοδολογικό εργαλείο για τη διερεύνηση της λειτουργίας περιεχομένου με 4 άξονες ανάλυσης.

Η κριτική ανάλυση επιτρέπει την ανάδειξη δυναμικών που αναπτύσσονται μέσω της αλληλεπίδρασης του αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου» και του «λόγου» των καθημερινών πρακτικών εμπειριών.

Μεθοδολογικό πλαίσιο - άξονες ανάλυσης

1

Εννοιολογικό περιεχόμενο

Αφηρημένη επιστημονική γνώση

Ολιστική εννοιολογική προσέγγιση

2

Φύση περιεχομένου

Αυστηρή και αδιαμφισβήτητη γνώση

Μεταβαλλόμενη διεργασία

3

Επιστημονικές μέθοδοι

Στείρα απομνημόνευση

Κριτική νοοτροπία

4

Κοινωνικο-επιστημονικά ζητήματα

Αποπλαισιωμένες εφαρμογές

Ενεργή συμμετοχική πολιτότητα

Άξονας: Εννοιολογικό περιεχόμενο

Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»

- Διερεύνηση σχέσεων που δημιουργούνται ανάμεσα σε Μ.Σ. για την εκμάθηση ιστορικών εννοιών και ορολογίας σε Μ.Σ.
- Αποστήθιση αφηρημένου εννοιολογικού περιεχομένου εστιάζοντας στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, χωρίς να συνάδει με την ηλικία, τα βιώματα και την καθημερινότητα των μικρών παιδιών

«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών

- Διαμόρφωση συνθηκών ενδυνάμωσης παιδιών να οικοδομήσουν βασικές γνώσεις και ικανότητες γύρω από το θεματικό πεδίο «Ιστορία και Πολιτισμός» στην προσχολική εκπαίδευση.
- Συσχέτιση του περιεχομένου με την καθημερινή ζωή των μικρών παιδιών συμβάλλοντας στην ολιστική προσέγγιση της ιστορικής γνώσης μέσα από την οικοδόμηση βιωματικών δράσεων.

Άξονας: Φύση περιεχομένου

Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»

- Προώθηση ιστορικής γνώσης ως καθορισμένης και αδιαμφισβήτητης.
- Οριοθέτηση της σκέψης και δράσης των μικρών παιδιών μέσα από τυποποιημένους Μ.Σ.

«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών

- Προώθηση της ιστορικής γνώσης ως περιεχόμενο που μπορεί να βιωθεί, μετουσιωθεί και συσχετιστεί με την πολιτισμική πραγματικότητα των μικρών παιδιών.
- Ενίσχυση της δημιουργικότητας, την ανάπτυξης της φαντασίας και της ενδυνάμωσης της αυτενέργειας των μικρών παιδιών.

Άξονας: Επιστημονικές μέθοδοι

Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»

- Εξοικείωση των μικρών παιδιών με αφηρημένες ακαδημαϊκές πρακτικές που προσαρμόζονται κατά περίπτωση
- Άκριτη υιοθέτηση και εφαρμογή μεθοδολογικών ακολουθιών.

«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών

- Εστίαση στην καλλιέργεια της κριτικής ιστορικής νοοτροπίας των παιδιών.
- Ανάπτυξη βασικών γνώσεων και ικανοτήτων για την ενεργή εμπλοκή των παιδιών στην οικοδόμηση νέας γνώσης.

Άξονας: Κοινωνικο-επιστημονικά ζητήματα

Αφηρημένος ακαδημαϊκός «λόγος»

- Υιοθέτηση ουδέτερων και παθητικών στάσεων για ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα.
- Το περιεχόμενο περιορίζεται στο σχολικό περιβάλλον εστιάζοντας στις μαθητικές επιδόσεις.

«Λόγος» καθημερινών πρακτικών εμπειριών

- Ανάπτυξη νέων συσχετισμών για την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών για κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα.
- Καλλιέργεια ενεργούς πολιτότητας μέσα από την κινητοποίηση των μικρών παιδιών να συμμετέχουν σε θέματα κοινωνίας και πολιτισμού.

Αποτελέσματα

- Στο Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014) ταξινομούνται 14 Μ.Σ. στην ενότητα «Ιστορία και Πολιτισμός», που διακρίνονται σε 5 επιμέρους κατηγορίες: (α) «Ιστορία: Χρονολόγηση», (β) «Ιστορική ερμηνεία και έρευνα», (γ) «Ιστορική γνώση και κατανόηση», (δ) «Πολιτισμός: τοπικά ήθη και έθιμα και παραδόσεις», (ε) «Πολιτισμός: Συνήθειες και παραδόσεις οικογενειών».
- Στο Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π., 2021, 2023) ταξινομούνται 16 Μ.Σ. στην ενότητα «Ιστορία και Πολιτισμός», που διακρίνονται σε 3 επιμέρους κατηγορίες: (α) «Κατανόηση της ανθρώπινης δράσης και εξοικείωση με τον χρόνο», (β) «Ανάπτυξη ιστορικής αντίληψης», (γ) «Γνωριμία με τις συνήθειες, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις».

Αποτελέσματα

Πίνακας:
Συγκεντρωτική παρουσίαση ανάλυσης Μ.Σ. για τα προγράμματα σπουδών προσχολικής εκπαίδευσης (Ι.Ε.Π., 2014, 2021)

Πρόγραμμα Σπουδών		Άξονες κριτικής ανάλυσης			
2014	2021				
Μαθησιακοί Στόχοι		Εννοιολογικό Περιεχόμενο	Φύση του Περιεχομένου	Επιστημονικές Μέθοδοι	Κοινωνικά-Επιστημονικά Ζητήματα
I.1	I.1	✓ / /	- / /	- / -	- / -
I.2	I.1	✓ / /	- / /	- / -	- / -
I.3	I.2	✓ / -	✓ / -	✓ / /	✓ / -
I.4	I.3	✓ / -	✓ / /	- / -	✓ / /
-	I.4	- / -	- / /	- / -	- / /
I.5	I.5	✓ / -	✓ / -	✓ / /	✓ / -
I.5	I.6	✓ / /	✓ / -	✓ / -	✓ / -
I.6	I.7	- / /	✓ / -	✓ / /	- / -
I.7	-	- / -	✓ / -	✓ / -	✓ / -
-	I.8	- / -	- / /	- / /	- / -
I.8	I.9	✓ / /	✓ / -	- / /	✓ / /
I.9	I.9	✓ / /	✓ / -	✓ / /	✓ / /
I.10	I.10	✓ / /	- / /	- / /	- / /
I.11	I.11	✓ / /	- / -	- / -	- / -
I.12	I.12	✓ / /	✓ / /	- / -	✓ / /
I.13	I.13	✓ / /	✓ / /	- / -	✓ / -
I.14	I.14	✓ / /	✓ / /	✓ / /	✓ / /
-	I.15	- / -	- / /	- / /	- / /
-	I.16	- / -	- / /	- / /	- / -

Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014): Εννοιολογικό περιεχόμενο

- Οικειοποίηση ακαδημαϊκών όρων αναφορικά με τον χρόνο που δεν εντάσσονται σε ένα οικείο πολιτισμικό πλαίσιο για τα παιδιά

«Να κατανοούν [...] έννοιες που αφορούν το χρόνο και να χρησιμοποιούν την αντίστοιχη ορολογία»

- Εστίαση στη χρονική βαθμίδα του παρελθόντος διαμέσου αφηρημένων εννοιών που πρέπει να αποστηθίσουν μηχανιστικά τα μικρά παιδιά χωρίς να εμφανίζεται συνάφεια με την καθημερινή τους ζωή.

«Να αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν σημαντικοί άνθρωποι και γεγονότα που τιμά η Ελλάδα από το παρελθόν της»

- Ανάδειξη «λόγου» των καθημερινών πρακτικών εμπειριών, με βάση τον οποίο τα μικρά παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με ζητήματα και καταστάσεις που βιώνουν στη ζωή τους, κατανοώντας την έννοια του χρόνου ως μια μεταβαλλόμενη ή μη διεργασία.

«Να κατανοήσουν ότι κάποια πράγματα ή καταστάσεις αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου ενώ άλλα όχι»

Αποτελέσματα

Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π., 2021): Εννοιολογικό περιεχόμενο

- Αποστήθιση αφηρημένου εννοιολογικού περιεχομένου εστιάζοντας στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, χωρίς να συνάδει με την ηλικία, τα βιώματα και την καθημερινότητα των μικρών παιδιών.

Να αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία σε σημαντικούς ανθρώπους, σε «πράγματα» και καταστάσεις στη διάρκεια του χρόνου»

- Διατύπωση ερωτήσεων και εννοιολογήσεων για γεγονότα που απαιτούν εξειδικευμένες ιστορικές γνώσεις που δεν σχετίζονται με το άμεσο παρελθόν ή/και παρόν παιδιών προσχολικής ηλικίας.

«Τι θα άλλαζε στο παρόν αν κάτι γινόταν διαφορετικά στο παρελθόν, σε σχέση με τα ιστορικά γεγονότα»

- Υιοθέτηση «άκαμπτων» πρακτικών του αφηρημένου λόγου όπου τα μικρά παιδιά καλούνται μέσω της περιγραφικής διαδικασίας να δώσουν πληροφορίες τόσο για πολιτισμικές παραδόσεις, όσο και για θρησκευτικά εθιμοτυπικά.

«Να περιγράφουν έθιμα και παραδόσεις που σχετίζονται με τον κύκλο της ζωής και τους θρησκευτικούς εορτασμούς»

Αποτελέσματα

Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014): Φύση περιεχομένου

- Δημιουργία συσχετισμών ανάμεσα σε ανθρώπους, καταστάσεις και πράγματα.

«Να συσχετίζουν γεγονότα, πρόσωπα, εικόνες και αντικείμενα»

- Αντίληψη του χρόνου και των βαθμίδων του.

«Να αναπτύξουν μια αρχική αίσθηση χρονολόγησης»

- Διατύπωση ερωτημάτων για το άμεσο παρελθόν και απόκριση.

«Να διατυπώνουν ερωτήματα για το άμεσο παρελθόν [...] να δίνουν απαντήσεις»

- Αλληλεπίδραση με υλικά και άυλα στοιχεία που αναφέρονται στο παρελθόν, αξιοποιώντας διαφορετικές οπτικές.

«Να [...] μάθουμε για το παρελθόν [...] με προφορικές αφηγήσεις, φωτογραφίες, αντικείμενα, αφίσες, βιβλία κλπ.»

Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π., 2021): Φύση περιεχομένου

- Αναγνώριση του διαφορετικού τρόπου ζωής κατά το παρελθόν

«Να αναγνωρίζουν ότι οι άνθρωποι και ειδικότερα τα παιδιά ζούσαν [...] διαφορετικά [...] στο παρελθόν»

- Έμφαση στην ολόπλευρη διερεύνηση επιμέρους ζητημάτων από τα μικρά και στην αναπαράσταση του περιεχομένου.

«Να διακρίνουν κοινά στοιχεία και διαφορές στα έθιμα [...] να περιγράφουν έθιμα και παραδόσεις»

- Καλλιέργεια αξιών και στάσεων στα μικρά παιδιά αναφορικά με την έννοια της πολιτότητας

«Να σέβονται την ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά του τόπου τους και των άλλων λαών»

- Ανάπτυξη μιας κοινωνικο-πολιτισμικής νοοτροπίας που προάγει τη συνεργασία και την επικοινωνία, κάμπτοντας τα στερεότυπα και τη μισαλλοδοξία.

«Να επικοινωνούν και να συνεργάζονται με παιδιά από άλλα σχολεία [...] στην Ελλάδα και στον κόσμο»

Αποτελέσματα

Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014): Επιστημονικές μέθοδοι

- Καλλιέργεια ικανοτήτων που αφορούν στη διερεύνηση και στο συσχετισμό δεδομένων κυρίως από το παρελθόν, αλλά και το παρόν, χωρίς να υφίσταται συνάφεια με την καθημερινότητα των μικρών παιδιών.

«Να αναγνωρίζουν ότι οι άνθρωποι [...] έκαναν διαφορετικά πράγματα στο παρελθόν»

- Έμφαση στην επιστημονική γνώση με εστίαση στο ιστορικό περιεχόμενο.

«Να αρχίσουν να κατανοούν ότι μπορούμε να μάθουμε για το παρελθόν με πολλούς τρόπους και μέσα»

- Αναγνώριση ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ συνηθειών, εθίμων και παραδόσεων διαφορετικών πολιτισμικών καταβολών, χωρίς κατά ανάγκη τα στοιχεία αυτά να αντανακλώνται στις υπάρχουσες πολυπολιτισμικές τάξεις.

«Να αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία και διαφορές στα έθιμα, στις καθημερινές συνήθειες και στην παράδοση ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα»

Αποτελέσματα

Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π., 2021): Επιστημονικές μέθοδοι

- Συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών για το παρελθόν, που προϋποθέτουν την αφομοίωση εννοιολογικής γνώσης.

«Να συλλέγουν στοιχεία για γεγονότα, πρόσωπα και δεδομένα από το παρελθόν»

- Πλαίσιο συνεργασίας για τη διεκπεραίωση ομαδικών δράσεων που σχετίζονται με εορτασμούς και ιστορικά γεγονότα.

«Να συνεργάζονται για την οργάνωση δράσεων που αφορούν αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων και εορτασμούς»

- Ανάπτυξη επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους προκειμένου να κατανοούν συνήθειες που μπορεί να υπάρχουν στην καθημερινότητά τους, σε παραδόσεις και έθιμα, ιδίως όταν προέρχονται από ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα.

«Να επικοινωνούν [...] με παιδιά [...] και τις οικογένειές τους, στην Ελλάδα και τον κόσμο για να γνωρίσουν τις συνήθειές τους»

Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014): Κοινωνικό- επιστημονικά ζητήματα

- Κατανόηση για το παρελθόν και για το γεγονός ότι με την πάροδο του χρόνου κάποιες καταστάσεις αλλάζουν ή παραμένουν ίδιες.

«Να αρχίσουν να κατανοούν ότι μπορούμε να μάθουμε για το παρελθόν με πολλούς τρόπους και μέσα»

- Συσχετισμός των Μ.Σ. με την καθημερινή ζωή των μικρών παιδιών και της κοινωνίας ευρύτερα, με στόχο να επεξεργαστούν τη δική τους παράδοση.

«Να γνωρίσουν τα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους

- Αποδόμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων, ανάπτυξη νέων στάσεων και συμπεριφορών που σχετίζονται με την ετερότητα και την ελευθερία δράσης και σκέψης.

«Να κατανοήσουν ότι όλες οι οικογένειες έχουν τις δικές τους συνήθειες και ακολουθούν τα έθιμα και τις παραδόσεις που επιλέγουν»

Αποτελέσματα

Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π., 2021): Κοινωνικό- επιστημονικά ζητήματα

- Ενδυνάμωση κριτικής ικανότητας με υποθέσεις για το παρόν, συγκριτικά με το παρελθόν και τη σημασία του.

«Να εκτιμούν τη σημασία του παρελθόντος στην κατανόηση και εκτίμηση μιας παροντικής κατάστασης»

- Εστίαση στην ανάδειξη της αλληλεπίδρασης των παιδιών με έννοιες όπως η πολιτισμική ποικιλομορφία και οι προεκτάσεις της.

«Να διακρίνουν κοινά στοιχεία και διαφορές στα έθιμα, στις καθημερινές συνήθειες και στις παραδόσεις ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα»

- Υιοθέτηση στάσης συνεργασίας και επικοινωνίας με τους «άλλους».

«Να επικοινωνούν και να συνεργάζονται με παιδιά από άλλα σχολεία και τις οικογένειές τους στην Ελλάδα και τον κόσμο»

Συζήτηση

Ποικιλόμορφες αλληλεπιδράσεις μεταξύ αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου» και «λόγου» καθημερινών πρακτικών εμπειριών.

- Το εννοιολογικό περιεχόμενο εμφανίζεται στην πλειονότητα (31,6%) των ειδικών αναφορών Μ.Σ. του Π.Σ.Ν. (Ι.Ε.Π., 2014), σε αντίθεση με το Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π. 2021), όπου το εννοιολογικό περιεχόμενο μειώνεται (26,5%).
- Στο Π.Σ.Ν (Ι.Ε.Π. 2014) παρατηρείται ιεράρχηση των αξόνων περιεχομένου.
- Στο Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π. 2021) υπάρχει ισοκατανομή των ειδικών αναφορών Μ.Σ. σε 3 άξονες (26,5%), με τον τέταρτο να έπεται με μικρή διαφορά (20,5%).
- Στο Π.Σ.Π.Ε. (Ι.Ε.Π.2021) παρατηρείται μείωση της εμφάνισης των ειδικών αναφορών Μ.Σ. στους άξονες *εννοιολογικό περιεχόμενο* (-5,1%), *φύση περιεχομένου* (-2,4%), *κοινωνικο- επιστημονικά ζητήματα* (-3.2%) και σημαντική αύξηση στον άξονα *επιστημονικές μέθοδοι* (+10,7%).

Συμπεράσματα

- Διερεύνηση της αλληλεπίδρασης των «λόγων» που αναδεικνύονται στους Μ.Σ. του θεματικού πεδίου «Ιστορία και Πολιτισμός» του Προγράμματος Σπουδών Νηπιαγωγείου (Π.Σ.Ν.) (Ι.Ε.Π., 2014) και του Προγράμματος Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Σ.Π.Ε.) (Ι.Ε.Π., 2021).
- Αξιοποίηση τεσσάρων αξόνων ανάλυσης: (α) *Εννοιολογικό περιεχόμενο*, (β) *Φύση περιεχομένου*, (γ) *Επιστημονικές μεθόδους* και (δ) *Κοινωνικο-επιστημονικά ζητήματα*.
- Επιφόρτιση εννοιολογικού περιεχομένου στο Π.Σ.Π.Ε συγκριτικά με το Π.Σ.Ν.
- Υπερίσχυση αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου».
- Κατάκτηση περιεχομένου που δεν συνάδει με την καθημερινότητα και τα βιώματα παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Συμπεράσματα

- Συγκερασμός στοιχείων από το παρελθόν και το παρόν με τα οποία τα παιδιά έρχονται σε επαφή, καθώς και τη μεταστροφή του περιεχομένου της επιστήμης της Ιστορίας στον «λόγο» των καθημερινών πρακτικών εμπειριών ώστε τα μικρά παιδιά να μπορούν να πορεύονται προς το μέλλον, αναπτύσσοντας βασικές γνώσεις και ικανότητες για το σήμερα και το χθες.
- Απαραίτητη η ενεργή εμπλοκή των παιδιών στη διαμόρφωση του οικείου περιβάλλοντος μέσω της διασύνδεσης της ιστορικότητας με την παιδική ηλικία.
- Προαγωγή της δημοκρατικής πολιτότητας, μέσω ουσιαστικών αλλαγών στην εκπαίδευση, τη μάθηση, τη σκέψη και την ενεργή συμμετοχή των νέων ανθρώπων στη διαμόρφωση της κοινωνίας των πολιτών.

Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

- Αξιολόγηση πρακτικών εφαρμογής του Π.Σ. στο νηπιαγωγείο.
- Συνεντεύξεις με εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης για τη συλλογή πληροφοριών που αφορούν σε εκπαιδευτικές παρατηρήσεις και αναστοχασμό της εφαρμογής των Π.Σ.
- Σχεδιασμός, ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση περιεχομένου για το θεματικό πεδίο «Ιστορία και Πολιτισμός» που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες παιδιών προσχολικής ηλικίας με στόχο την αποδόμηση του αφηρημένου ακαδημαϊκού «λόγου».

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αβδελά, Έ. (1997). «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο :εμείς και οι άλλοι» στο : *Τι είν' η πατρίδα μας;*, *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 1997, σ. 27-45.
- Apple, M. (1993). *Εκπαίδευση και εξουσία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Βλαχάκη, Μ. (2022). Το νέο πρόγραμμα σπουδών της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο: επισημαίνοντας τις αντιφάσεις, *Νέα Παιδεία*, Τεύχος 181, 18/04/2022. Ανακτήθηκε από <https://neapaideia-glossa.gr/articles/1024/>
- Καγιαδάκη, Α. (2018). Ιστορία και τοπική ιστορία στο νηπιαγωγείο. Θεωρητικά ζητήματα, μεθοδολογικά ερωτήματα και πρακτική εφαρμογή. Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία, ΠΜΣ, ΠΤΔΕ του ΠΔΜ. Ανακτήθηκε από <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/1971>
- Καραμανώλη, Ε. (2019) Ιστορικός γραμματισμός και σχολικής ιστορία: διδασκαλία με εστίαση στις δομικές ιστορικές έννοιες, Διδακτορική Διατριβή, Α.Π.Θ. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/45859>
- Κουσερή, Γ. (2021). Σύγχρονες απόψεις για τη σχολική ιστορική εκπαίδευση και το παιδαγωγικό της πλαίσιο. *Έρκυνα*, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών- Επιστημονικών Θεμάτων, Τεύχος 22°, 4-18, 2021. https://erkyna.gr/e_docs/periodiko/dimosieyseis/filologia/t21-04.pdf
- Μόκias Α., Σιάτρας Α., & Μιχαλοπούλου Α. (2023). Κριτική διερεύνηση της ενότητας «παιδί και θετικές επιστήμες» στο νέο πρόγραμμα σπουδών προσχολικής εκπαίδευσης. *Επιστήμες Αγωγής*, 2023(1), 223-244. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.26248/edusci.v2023i1.1650>
- Μακαρατζής, Γ. (2017). Η ένταξη της πολυπρισματικότητας στο μάθημα της ιστορίας. Μια έρευνα-δράση στο πρωτοβάθμιο σχολείο. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, ΠΤΔΕ, ΑΠΘ. Ανακτήθηκε από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/40177>
- Pechtelidis, Y. & Stamou, A. (2017). The “competent child” in times of crisis: a synthesis of Foucauldian with critical discourse analysis in Greek pre-school curricula. *Palgrave Communications*. 3. 17065. 10.1057/palcomms.2017.65.
- Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Seixas, P., & Morton, T. (2013). *The big six historical thinking concepts*. Toronto, ON: Nelson Education.
- Skjaeveland, Y. (2017). Learning history in early childhood: Teaching methods and children’s understanding. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 18(1), 8-22.
- Τοπαλόγλου, Μπ. (2022). Προφορική ιστορία και διδασκαλία της ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Απόψεις εκπαιδευτικών, περιορισμοί και προοπτικές, ΠΤΔΕ, Π.Δ.Μ. Ανακτήθηκε από: <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/3117>
- Φαρδή, Κ. (2013). Ιστορία και προσχολική αγωγή. Από τα αναλυτικά προγράμματα στις εκπαιδευτικές εφαρμογές. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, ΠΤΔΕ, ΑΠΘ. Ανακτήθηκε από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/37199>
- Φαρδή, Κ. (2022). Κριτική ανάγνωση του Νέου Προγράμματος Σπουδών για την Ιστορία (*ΠΣΙ Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, *ΦΕΚ 1963/14-5-2021*), *Νέα Παιδεία- Γλώσσα*, 18/04/2022. Ανακτήθηκε από <https://neapaideia-glossa.gr/articles/1020/>
- Wilschut, A. (2010). A forgotten key Concept? Time in teaching and Learning History. Amsterdam: Paper presented at the 21st International Congress of Historical Science.

Παράρτημα: Μ.Σ. προγραμμάτων σπουδών που αναλύθηκαν

Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών		
2014		2021
Περιεχόμενα	Μαθησιακοί Στόχοι	
Ιστορία, Χρονολόγηση	I.1 Να κατανοούν απλές έννοιες που αφορούν το χρόνο	I.1 Να προσδιορίζουν απλές έννοιες που αφορούν τον χρόνο, στο πλαίσιο της οικείας ανθρώπινης δραστηριότητας
	I.2 Να χρησιμοποιούν την αντίστοιχη ορολογία (τώρα, πριν, μετά κλπ.)	I.2 Να συλλέγουν στοιχεία για γεγονότα, πρόσωπα και δεδομένα από το παρελθόν
	I.3 Να συσχετίζουν γεγονότα, πρόσωπα, εικόνες και αντικείμενα	I.3 (και) να τα συνδέουν με το παρόν, αναπτύσσοντας μια αίσθηση χρονολόγησης
	I.4 Να αναπτύξουν μια αρχική αίσθηση χρονολόγησης	I.4 Να εκτιμούν τη σημασία του παρελθόντος στην κατανόηση και εκτίμηση μιας παροντικής κατάστασης
		Κατανόηση της ανθρώπινης δράσης και εξοικείωση με τον χρόνο

Ιστορική γνώση και κατανόηση	<p>I.5 Να αρχίσουν να κατανοούν ότι μπορούμε να μάθουμε για το παρελθόν με πολλούς τρόπους και μέσα (πχ. με προφορικές αφηγήσεις, φωτογραφίες, αντικείμενα, αφίσες, βιβλία, κτίρια, κλπ.)</p> <p>I.6. Να διατυπώνουν ερωτήματα για το άμεσο παρελθόν</p> <p>I.7 (και) να προσπαθούν να δίνουν απαντήσεις</p>	<p>I.5 Να επεξεργάζονται πληροφορίες για το παρελθόν</p> <p>I.6 προκειμένου να μάθουν για την ιστορία του τόπου τους και άλλων λαών</p> <p>I.7 Να διατυπώνουν ερωτήματα που αφορούν ιστορικά γεγονότα</p>	Αντιπηξή ιστορικής αντίληψης
	<p>I.8. Να αναγνωρίζουν ότι οι άνθρωποι και ειδικότερα τα παιδιά ζούσαν διαφορετικά και έκαναν διαφορετικά πράγματα στο παρελθόν</p> <p>I.9 Να κατανοήσουν ότι κάποια πράγματα ή καταστάσεις αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου ενώ άλλα παραμένουν ίδια</p> <p>I.10 Να αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν σημαντικοί άνθρωποι και γεγονότα που τιμά η Ελλάδα από το παρελθόν της</p> <p>I.11 Να αναγνωρίζουν εθνικά σύμβολα της χώρας (πχ. τη σημαία, τον εθνικό ύμνο)</p>	<p>I.8 Να συνεργάζονται για την οργάνωση δράσεων που αφορούν αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων και εορτασμούς (γιορτές, τοπικές δράσεις)</p> <p>I.9 Να διατυπώνουν υποθέσεις για το τι θα άλλαζε στο παρόν αν κάτι γινόταν διαφορετικά στο παρελθόν, σε σχέση με τα ιστορικά γεγονότα</p> <p>I.10 Να αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία σε σημαντικούς ανθρώπους, σε «πράγματα» και καταστάσεις στη διάρκεια του χρόνου</p> <p>I.11 Να διακρίνουν εθνικά σύμβολα της Ελλάδας και άλλων χωρών (πχ. τη σημαία, τον εθνικό ύμνο)</p>	

Πολιτισμός: τοπικά ήθη, έθιμα και παραδόσεις	<p>I.12. Να γνωρίσουν τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους</p> <p>I.13. Να κατανοήσουν ότι όλες οι οικογένειες έχουν τις δικές τους συνήθειες και ακολουθούν τα έθιμα και τις παραδόσεις που επέλεγον</p> <p>I.14. Να αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία και διαφορές στα έθιμα, στις καθημερινές συνήθειες και στην παράδοση ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα</p>	<p>I.12 Να περιγράψουν έθιμα και παραδόσεις που σχετίζονται με τον κύκλο της ζωής και τους θρησκευτικούς εορτασμούς</p> <p>I.13 Να αναγνωρίζουν τις οικογενειακές συνήθειες και παραδόσεις και τον τρόπο ζωής στο παρελθόν</p> <p>I.14 Να διακρίνουν κοινά στοιχεία και διαφορές στα έθιμα, στις καθημερινές συνήθειες και στις παραδόσεις ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα</p> <p>I.15 Να επικοινωνούν και να συνεργάζονται με παιδιά από άλλα σχολεία και τις οικογένειές τους, στην Ελλάδα και τον κόσμο για να γνωρίσουν τις συνήθειές τους</p> <p>I.16 Να σέβονται την ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά του τόπου τους και των άλλων λαών</p>	Γνωριμία με τις συνήθειες, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις
	<p>Πολιτισμός: Συνήθειες και παραδόσεις</p>		

Πίνακας: Αντιστοιχία Μ.Σ. ανά πρόγραμμα σπουδών